

i que, per tant, involucra els nostres sentits. És un estat d'ànim que no sabem si prové de «fora» o de «dintre», és a dir, de nosaltres mateixos, perquè formem part d'una unitat que transcendeix el «jo interior» i «el món exterior».

Marta Tafalla, en el text «Paisaje y sensorialidad», proposa parlar d'*entorn* en comptes de paisatge per descriure aquesta experiència «no dualista» del món. Per ella, el concepte tradicional de paisatge, que té el seu origen durant el Renaixement europeu, forma part d'un paradigma cognitiu limitat, ja que hauria privilegiat la visió i la distància. Contràriament, el «model de l'entorn», el model propi dels «naturalistes» segons la crítica d'Allen Carlson, a qui Tafalla segueix en aquest punt, implica la «immersió»; per tant, l'abolició de la distància, de la separació epistemològica entre subjecte i objecte, i també la multisensorialitat. És en aquest

aspecte que Tafalla posa èmfasi en un sentit menystingut per la tradició paisatgística: l'olfacte.

Els dos darrers capítols del llibre, el primer escrit per Joan Nogué i el segon, per Pol Capdevila, insisteixen en la importància de les emocions a l'hora d'entendre el paisatge. Amb tot, el primer ho fa des de l'interior de la tradició geogràfica i el segon, analitzant la pel·lícula de Mercedes Álvarez *El cielo gira* (2004).

El llibre *Teoría y paisaje II: Paisaje y emoción. El resurgir de las geografías emocionales* és un treball excel·lent i rigorós per introduir-se en el camp de les noves geografies emocionals. M'hauria agradat trobar-hi, això no obstant, una contextualització històrica més precisa sobre aquest «ressorgiment» i, alhora, algun estudi de la influència que aquestes geografies tenen en el si de l'actual economia de les emocions.

Bernat Lladó Mas

Euroaula. Escola Universitària de Turisme (Barcelona)

<http://dx.doi.org/10.5565/rev/enrahonar.1031>

LLUÍS FONT, Pere (2016)

Cristianisme i modernitat: Per una inculturació moderna del cristianisme

Barcelona: Fundació Joan Maragall / Editorial Cruïlla, 347 p.

ISBN 978-84-661-4028-7

«[E]l cristianisme del segle XXI, a Occident, serà il·lustrat o no serà» (p. 45). Aquesta, em sembla, és una de les conclusions o fins i tot —gosaria dir— la conclusió principal del llibre. Pere Lluís Font, professor d'Història de la Filosofia Moderna i de Filosofia de la Religió des de la creació de la nostra universitat (1968) fins l'any 2004 —quan es va jubilar— i col·laborador habitual de la nostra revista, ens ofereix en aquest llibre una reflexió molt pensada, madura, sobre «l'aclimatació del cristianisme a la modernitat o, dit altrament, la incultu-

ració moderna del cristianisme» (p. 9). El llibre és resultat de la XV Aula Joan Maragall i aplega una selecció d'assajos publicats en part anteriorment, però ara ordenats i revisats, que «conjuguen, directament o indirectament, tres idees fonamentals: cristianisme, modernitat i inculturació. I tots tenen com a tema de fons el de l'essència del cristianisme, que les successives inculturacions ajuden a desvelar» (p. 9).

El llibre està estructurat en un pròleg (p. 9-12) i catorze capítols agrupats en vuit blocs. El capítol 1 (p. 15-45), «Cristianisme i modernitat: Per una incultu-

ració moderna del cristianisme» (bloc I, «Introducció»), dóna títol al llibre, en comenta els motius principals i defineix els conceptes en joc. El bloc II, «Cristianisme», enclou un capítol, el segon, de caràcter sistemàtic, d'«Aproximació a l'essència del cristianisme» (p. 49-74) i un altre, el tercer, més històric, intitulat «Imatges de Déu en la història europea: Construcció històrica de la idea cristiana de Déu» (p. 75-112). El bloc III, «Església», comprèn els assaigs «Església, secularització i pluralisme» (capítol 4, p. 115-133) i «Del règim de cristiandat al de laïcitat» (capítol 5, p. 135-142). El primer «advoca per un nou paradigma eclesial en temps de secularització i de pluralisme, i el segon ressegueix històricament alguns moments de la “construcció” i de la “desconstrucció” del règim de cristiandat, que dóna pas a l'adveniment del règim de laïcitat» (p. 10). El bloc IV pren com a objecte de reflexió la «Inculturació del cristianisme en l'època antiga i medieval (capítol 7, «Sobre la inculturació grecoromana del cristianisme», p. 161-175) i en l'Europa moderna (capítol 6, «Sobre la inculturació europea moderna del cristianisme», p. 145-160), el tema central del llibre. El bloc V («Dos referents majors») està molt relacionat amb l'anterior i d'alguna manera n'és una concreció, perquè sant Agustí, el primer dels dos referents (capítol 8, «Agustí o la recerca de l'antiguitat tardana: Les “Confessions”», p. 179-196), «exemplifica per a nosaltres la inculturació grecoromana del cristianisme a l'antiguitat tardana en el marc de la filosofia dominant a la seva època (la platònica)» (p. 10), i Pascal, el segon referent (capítol 9, «Pascal, pensador cristià a l'aurora de la modernitat», p. 197-236), «planteja lúcidament a l'inici de la modernitat quasi tots els problemes relatius a la compatibilitat del cristianisme amb aquesta» (p. 10). Segurament perquè aquests dos pensadors han exercit una gran influència en l'autor de l'obra, «la inclusió d'aquests dos assaigs en el

llibre voldria ser al mateix temps un testimoni de gratitud i un acte d'homenatge» (p. 10). El bloc VI («Context català») analitza problemes particulars de la inculturació del cristianisme a casa nostra i és format per dos capítols: el 10, «Passat i present de les relacions entre la fe cristiana i la cultura catalana» (p. 239-258), i l'11, «Cristianisme i pensament en la cultura catalana contemporània» (p. 259-271). El bloc VII, «Dos assaigs teològics», aplega dos capítols que, més que reflexions sobre cristianisme, modernitat i inculturació, són dos exemples concrets sobre com es pot fer teologia des del paradigma de la inculturació moderna: l'un versa «Sobre els miracles i la providència» (capítol 12, p. 275-300) i l'altre «Sobre la vida després de la mort» (capítol 13, p. 301-330). Finalment, el bloc VIII és un apèndix (capítol 14, «Conversa amb Ignasi Boadas sobre la inculturació moderna del cristianisme», p. 333-347) que forma un díptic amb el bloc I.

Deia abans que aquest llibre ens ofereix una reflexió madura, molt pensada, sobre la inculturació moderna del cristianisme. Ja de molt jove, quan tot just havia acabat els estudis de Filosofia a França i estudiava Teologia a l'Institut Catholique de Tolosa —tenia poc més de vint anys—, Pere Lluís es planteja aquest tema (p. 18):

Vaig provar de pensar la fe cristiana, d'una banda, per descomptat en el registre escolàstic que era el de la majoria dels meus professors; però també, d'altra banda i al mateix temps, a partir del bagatge de filosofia moderna que havia adquirit prèviament, tenint com a referents principals Descartes i Kant, els dos filòsofs clau de la modernitat. Una certa intuïció m'havia fet albirar que l'operació no era temerària, i que si la teologia resistia la possibilitat de prendre's seriosament aquests dos filòsofs, això seria com travessar les Termòpiles: la resta seria fàcil. Vaig voler fer, doncs, la verificació acadèmica de la meua intuïció prèvia. I l'invent va funcionar. Aquesta

experiència, feta sense trencadissa, em va vacunar contra la por catòlica al pensament modern i em va convèncer de la possibilitat de la inculturació moderna del cristianisme.

Podríem dir, doncs, que la causa pròxima del llibre és la celebració de la XV Aula Maragall, i la causa remota, tota una vida de reflexió sobre aquest tema. Precisament per aquesta raó és una obra molt densa, molt rica conceptualment, amb un bon grapat de propostes, observacions, matisos, etc. i difícil d'encabir en una síntesi de poques pàgines. Com que el lector ja té una idea general del llibre pel sumari que n'hem fet, m'agradaria centrar-me en les idees centrals (cristianisme, inculturació, modernitat, i la relació que tenen) seguint-ne la introducció.

Què és, però, per a Pere Lluís el cristianisme? Com les altres religions mono-teistes (judaisme i islam) i a diferència de les religions còsmiques o orientals, el cristianisme afirma l'existència d'un déu transcendent, personal i creador. Arrela en el *monoteisme moral* del judaisme i en potencia l'universalisme, l'amor de Déu i la persona com a terme de la relació amb Déu. L'esperança messiànica jueva es realitza en Jesús de Natzaret. El cristianisme neix quan un grup de seguidors de Jesucrist proclama la fe en la seva resurrecció i l'identifica amb el Messies esperat. La clau del cristianisme és, doncs, la fe en Jesucrist, el qual és Déu *humanament* i home *divinament*. Ser cristià és *imitar* Jesús. La salvació oferta per Déu, però, s'estén més enllà del cristianisme; el test de l'autenticitat cristiana (donar menjar a qui té fam, ajudar el necessitat, visitar el malalt, etc.), paradoxalment, és una praxi no específicament cristiana. Finalment, a diferència del judaisme i de l'islam, el cristianisme distingeix clarament l'àmbit de la política de l'àmbit religiós.

Tota religió, i particularment el cristianisme, s'expressa sempre en el context

d'una cultura determinada i a la vegada transcendeix aquesta cultura. *Inculturació*, en aquest context, significa 'aclimatació del cristianisme a diverses cultures'. *Cultura* és un concepte emparentat amb *paradigma*, per bé que *cultura* és molt més extens. Amb Hans Küng, Pere Lluís distingeix diversos paradigmes de cristianisme: el neotestamentari, l'hel·lenístic, el medieval occidental (que perviu en el catolicisme), el protestant i el modern. Aquest darrer és encara emergent i es caracteritza per la inculturació moderna, l'ecumenisme i el diàleg interreligiós.

I la modernitat, què és? No és una essència, sinó un procés històric i cultural de gran abast. Tindria els precedents en moviments del segle xiv (els anomenats *averoisme llatí*, l'*ockhamisme* i el *primer humanisme*) que qüestionen l'edifici alhora teològic, polític i cultural de la cristiandat. Les grans etapes són el Renaixement, el barroc, la Il·lustració, el romanticisme, etc. fins als nostres dies. Segons l'autor, l'anomenada *postmodernitat* en seria el darrer tram. La modernitat té tres característiques transversals: l'emancipació com a objectiu, la racionalitat com a mètode i la secularització com a música de fons. Pere Lluís constata que cap d'aquestes característiques implica necessàriament l'abolició de la religió. L'apoteosi hegelianonietzscheana de la «mort de Déu» és la terminal d'un dels ramals de la modernitat, però no forma part de la mateixa transversalitat. I quines són les característiques de la filosofia moderna? L'autonomia respecte de la teologia, els girs antropològic i gnoseològic, l'encaminament cap a una metafísica crítica, és a dir, no dogmàtica i no entesa com a ciència.

Cristianisme, inculturació i modernitat són els tres conceptes en joc. Com es relacionen, però, entre ells? Comencem per la valoració cristiana de la modernitat. Després de constatar que la modernitat no pot ser acollida ni rebutjada en bloc, l'autor fa tres consideracions. Primera: vista globalment, la mo-

modernitat presenta aspectes inquietants: és una cultura construïda sovint al marge de l'Església, crítica envers el cristianisme. Aquesta crítica s'explica en part pel mateix cristianisme: «només una cultura de matriu cristiana pot haver produït un Voltaire o un Nietzsche» (p. 33). Les característiques transversals de la modernitat poden ésser assumibles per un cristianisme lúcid. El cristianisme ha de mirar l'emancipació i el foment de l'autonomia personal amb bons ulls. El cristianisme és la religió del *Lògos*, no li ha de fer por, doncs, la raó. Segona consideració: la secularització ben entesa pot aportar aspectes positius al cristianisme. La modernitat és fruit del mateix cristianisme: dessacralització de la natura (creació); distinció clara entre l'àmbit polític i el religiós; els valors democràtics (igualtat, fraternitat i llibertat o els drets humans) són alhora il·lustrats i cristians. Tercera consideració: podem distingir, observa Pere Lluís, tres graus d'acceptació de la modernitat per part del cristianisme:

- a) L'integrisme, caracteritzat pel rebuig militant de la modernitat cultural (accepta, però, uns altres aspectes de la modernitat, com ara l'economia, l'estat o les aportacions de la ciència).
- b) El restauracionisme: afegeix, als aspectes positius anteriors, els efectes de les revolucions democràtiques (de vegades, amb certa nostàlgia de la cristiandat). Sovint manifesta un recel envers les ciències biològiques o envers possibles excessos de l'hermenèutica historicocrítica.
- c) La receptivitat crítica: aquesta tendència valora positivament els aspectes de la modernitat que accepta el restauracionisme i hi afegeix els efectes de la revolució intel·lectual: científica i filosòfica.

I com valora l'autor cadascuna d'aquestes tres tendències? l'integrisme «em sembla suïcida» i el restauracionis-

me, «tímid». L'única opció és la receptivitat crítica: «Crec que el cristianisme actual ha de perdre la por a la filosofia moderna (com el cristianisme antic va perdre la por a la filosofia grega) i s'ha d'obrir a la renovació teològica que aquella possibilita, si no vol continuar pecant contra la intel·ligència» (p. 38).

Després de la valoració cristiana de la modernitat, passem a la valoració moderna del cristianisme. El cristianisme ha de ser sensible a les crítiques que se n'hagi fet des de la modernitat. La modernitat ha estat crítica amb el cristianisme, però el cristianisme modern també ha fet molta autocrítica, que en part és coincident amb la de la modernitat. Els components cristians de la modernitat i el paper del cristianisme en la construcció d'aquesta són elements que predisposen la cultura moderna a ser receptiva envers el cristianisme o almenys envers un cert tipus de cristianisme. El grau de receptivitat entre cultura moderna i cristianisme és correlatiu: la cultura moderna laica es considera incompatible amb l'integrisme, és molt crítica amb el restauracionisme i es mostra críticament receptiva amb l'actitud cristiana de receptivitat crítica envers la modernitat. Els cristianisme pot ajudar a humanitzar la modernitat.

I quin és el futur del cristianisme? El teòleg J.-M. Tillard (*Som nosaltres els últims cristians?*, Barcelona, Claret, 1998) va afirmar: «no som els darrers cristians, però certament som els darrers de tot un estil de cristianisme» (p. 40). Certament, ens trobem davant d'una nova inculturació del cristianisme i el Concili Vaticà II en representa tot just el desglaç. Cal anar molt més enllà, no n'hi ha prou amb un canvi de llenguatge o d'estil. La inculturació moderna del cristianisme comporta una renovació del pensament i, en conseqüència, de l'imaginari. Aquest nou paradigma cristià ha d'assumir plenament la revolució intel·lectual i la revolució democràtica de la modernitat. El cristianisme es juga el seu futur a Eu-

ropa (o a Occident) i ha de superar la prova de la contrastació amb la cultura moderna. Per això, «el cristianisme del segle XXI, a Occident, serà il·lustrat o no serà» (p. 45).

Agraïm al professor i mestre Pere Lluís la publicació d'aquest llibre tan lúcid i valent. Lúcid, per la seva anàlisi de la modernitat i del cristianisme; valent, per la seva proposta de cristianisme «modern», «il·lustrat». En un ambient de (sub)cultura teològica esporuguida, que massa sovint s'expressa encara amb cate-

gories pròpies de l'escolàstica medieval, arrecerada de vegades en la nostàlgia d'un passat que no tornarà, la proposta de Pere Lluís és valenta, desacomplexada, perspicaç, optimista. Mira de fit a fit cap al futur. És una veu d'esperança que crida en el desert del pessimisme cristià actual. El camí que proposa és l'únic camí possible. En definitiva, recomanem a filòsofs i no filòsofs, a cristians i no cristians, la lectura meditada d'aquest llibre. I, per acabar, donem l'enhorabona a l'autor (i a la Fundació Joan Maragall)!

Jaume Mensa Valls

Universitat Autònoma de Barcelona

<http://dx.doi.org/10.5565/rev/enrahonar.1166>

ADRIÁN ESCUDERO, Jesús (2016)

Guía de lectura de Ser y tiempo de Martin Heidegger (vol. 1)

Barcelona: Herder Editorial, 392 p.

ISBN 9788425434402

La editorial Herder publicó por vez primera el año pasado uno de los textos más solicitados en las últimas décadas por estudiantes, investigadores e interesados en filosofía: una guía de lectura destinada a la que se considera una de las obras cumbre del pensar filosófico del siglo XX, a saber, *Ser y tiempo* (*Sein und Zeit*, 1927). Elaborada por el profesor Jesús Adrián Escudero, quien atesora una reconocida y dilatada experiencia en la edición, traducción y publicación de escritos del filósofo alemán, tal guía representa un didáctico y novedoso manual que facilita el acceso ya no solo al prolijo texto de *SyT*, sino también al polifacético pensamiento de su autor, Martin Heidegger.

Si nos preguntásemos en qué radica la mencionada novedad, la respuesta no se haría esperar: en la sugerente propuesta hermenéutica, prácticamente inédita, del profesor Adrián; aquella que encuen-

tra en la *ética del cuidado* la línea directriz de las reflexiones *heideggerianas*.

A primera vista, pues, pueden apreciarse considerables rasgos de parentesco entre *Ser y tiempo* y la tradición antigua del cuidado de sí (en su doble vertiente griega y latina de la *epimeleia heautou* y la *cura sui*, respectivamente). En ambos casos, se trata de desplegar la posibilidad de un sí mismo más intenso, esencial y propio [...].

Partiendo del *hecho* (*factum existencial*) de que el humano *es* aquel ente cuya preocupación primordial estriba en su *modo de ser* y de *estar-en-el-mundo*, su esencia queda definida en virtud de la pregunta por su propia existencia, esto es, en la posibilidad de cuestionar lo *que es*. Desde esta perspectiva, todo cuestionamiento por *el ser* queda arraigado en la base del existir humano mismo; *existir* que se encuentra siempre insertado en un